

Ναυπλιακά Ανάλεκτα

IX

Τῆς Βενετιᾶς τ' Ἀνάπλι
300 χρόνια από το τέλος μιας εποχής
1715-2015

Επιστημονικό Συμπόσιο
Ναύπλιο, 9-11 Οκτωβρίου 2015

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Επιστημονική επιμέλεια
Ευτυχία Δ. Λιάτα

ΔΗΜΟΣ ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ»

ΝΑΥΠΛΙΟ 2017

ΣΠΥΡΟΣ Θ. ΤΑΚΤΙΚΟΣ

Η ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΣΙΤΑΠΟΘΗΚΗΣ
ΣΤΟ ΒΕΝΕΤΙΚΟ ΝΑΥΠΛΙΟ
(ΤΕΛΗ 17ΟΥ – ΑΡΧΕΣ 18ΟΥ ΑΙ.)

Την επαύριον της κατάκτησης του Ναυπλίου¹ από τα βενετικά στρατεύματα, οι 68 εκπρόσωποι των κατοίκων της πόλης, με επικεφαλής τον επίσκοπο Σίλβεστρο, προσέγγισαν τον γενικό καπιτάνο της θάλασσας Francesco Morosini και του ενεχείρισαν υπόμνημα με τα αιτήματά τους (*capitoli*) για τη σύσταση αστικής κοινότητας.² Με απόφαση του Morosini, της 4ης Απριλίου 1687, τα αιτήματα εγκρίθηκαν κι έτσι ιδρύθηκε η κοινότητα της Ρωμανίας (*comunità di Romania*), ως θεσμικά αναγνωρισμένη πολιτική συσσωμάτωση των κατοίκων και καθορίσθηκαν σε καταστατική πράξη οι κύριοι όροι και οι κανόνες λειτουργίας της.³

1. Η βιβλιογραφία για την κατάληψη της Πελοποννήσου, και ειδικότερα του Ναυπλίου τον Σεπτέμβριο του 1686, είναι ιδιαίτερα εκτενής· βλ. Μιχαήλ Γ. Λαμπρυνίδης, *Η Ναυπλία από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς. Ιστορική μελέτη*, Τύποις Εκδοτικής Εταιρείας, εν Αθήναις 1898, σ. 191-205 και από τις πιο πρόσφατες μελέτες βλ. ενδεικτικά Anastasia Stouraiti, «La guerra di Morea (1684-1699). Forma e ideologia di una narrazione», *Studi Veneziani* 41 (2001), σ. 259-280· *Venezia e la guerra di Morea. Guerra, politica e cultura alla fine del '600*, επιμ. Mario Infelise – Anastasia Stouraiti, Fondazione Querini Stampalia di Venezia – Università Ca' Foscari di Venezia, Dipartimento di Studi Storici, Franco Angeli, Μιλάνο 2005.

2. Για το γεγονός αυτό, βλ. Κωνσταντίνος Ν. Σάθας, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικών δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του οθωμανικού ζυγού επαναστάσεων του ελληνικού έθνους (1453-1821)*, αναστατικές εκδόσεις Δ. Ν. Καραβία, Αθήνα ³1995, σ. 351· Λαμπρυνίδης, *Η Ναυπλία*, ό.π., σ. 204-205. Σχετικά με τη νομική λειτουργία των αιτημάτων (*capitoli*) των κοινοτήτων στο βενετικό κράτος, βλ. Μαριάννα Κολυβά, *Αρχειονομία: φορείς παραγωγής αρχείων. Ιστορική αναδρομή*, Πατάκης, Αθήνα 2009, σ. 163-165, 211.

3. Την ιδρυτική απόφαση του Morosini (4 Απριλίου 1687) για την αστική κοινότητα της Ρωμανίας, σε παραβολή με τις μετέπειτα τροποποιήσεις, βλ. στο Archivio di Stato di Venezia (στο εξής Α.Σ.Β.), Senato, Dispacchi, Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche (στο εξής Ρ.Τ.Μ.), b. 584, filza 869, dispacchi αρ. 13-14-15 (13 Μαΐου 1703), συνημμένο χ. αρ. με τίτλο «Romania». Για τις εξαρχής κλειστές στον αριθμό των πολιτών κοινότητες της Πελοποννήσου, βλ. Αναστασία Παπαδία-Λάλα, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13ος-18ος αι.): μια συνθετική προσέγγιση*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας,

Η ιδρυτική απόφαση της κοινότητας περιελάμβανε, μεταξύ άλλων, διατάξεις που αφορούσαν στη σύσταση των υπηρεσιακών μονάδων της, όπως του Υγειονομείου (*ufficio di sanità*) και της Σιταποθήκης της πόλης (*fontico*). Στις διατάξεις αυτές αναφέρεται ότι η κοινότητα έπρεπε να προχωρήσει στην ίδρυση Σιταποθήκης χρησιμοποιώντας μέρος του κεφαλαίου⁴ της κοινοτικής περιουσίας προς όφελος των απόρων και ενδεών κατοίκων, για τη διασφάλιση της δημόσιας ηρεμίας και σταθερότητας, ακολουθώντας *mutatis mutandis* σε κανονιστικό επίπεδο την εμπειρία της Κέρκυρας.⁵

Γενικά, κατά την οργάνωση της Πελοποννήσου οι Βενετοί ακολούθησαν ως πρότυπο, τηρουμένων των αναλογιών, τη διοίκηση της Κρήτης και των ιόνιων νησιών.⁶ Αυτό φάνηκε, επίσης, από την οργάνωση των οικονομικών

Βενετία 2004, σ. 465-500· βλ., επίσης, Γιάννης Γιαννόπουλος, *Τσιταντίνοι: οι snob της βενετικής περιφέρειας. Δοκίμιο εννοιολογικής και κοινωνικής ιστορίας*, Παπαζήση, Αθήνα 2011, σ. 231-238, 477-491, όπου και η προγενέστερη βιβλιογραφία. Με τις κοινότητες και τους κατοίκους του Ναυπλίου στις δύο περιόδους βενετικής κυριαρχίας απασχολήθηκε η κ. Παπαδία-Λάλα και κατά το παρόν συμπόσιο· βλ. στον παρόντα τόμο, σ. 125-144.

4. Για την έννοια του κεφαλαίου (*capitale*) στο βενετικό περικείμενο, βλ. Daniele Bonamore, *Il linguaggio dell'economia e della finanza a Venezia (Relazioni dei Rettori in Terraferma, 1500-1700)*, Del Bianco, Ούντινε 1980, σ. 14-20.

5. Για τις σιταποθήκες στην Κέρκυρα, βλ. Αθανάσιος Χ. Τσίτσας, «Ο σιτοβολώνας (fondaco)», *Σύμμικτα Κερκυραϊκά*, Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1982, σ. 15-26· Φωτεινή Καρλάφτη-Μουρατίδη, *Η τέχνη του ψωμιού στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα: το σιτάρι, οι χώροι, οι άνθρωποι*, Πορεία, Αθήνα 2009, κυρίως σ. 97-203· Fotini Karlafti-Mouratidi, «Grain distribution in the Ionian islands during the Venetian period: the case of Corfu», *Studi Veneziani* n.s. 66 (2014), σ. 15-36. Για τις σιταποθήκες των γειτονικών νήσων της Ζακύνθου και της Κεφαλονιάς, βλ. Μαριάννα Κολυβά-Καραλέκα, *Η Ζάκυνθος μεταξύ του Α' και Γ' βενετοτουρκικού πολέμου. Συμβολή στην πολιτική ιστορία και στην ιστορία των θεσμών*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1989, σ. 148-153· Μαριάννα Κολυβά-Καραλέκα, «Για το Fontego της Ζακύνθου (16ος-17ος αι.). Το πρόβλημα του επισιτισμού», *«Ο άρτος ημών»*. Από το σιτάρι στο ψωμί, τριήμερο εργασίας, Πήλιο, 10-12 Απριλίου 1992, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1994, σ. 200-204· Despina Vlasi, «La politica annonaria di Venezia a Cefalonia: il fondaco delle biade (sec. XVI-XVIII)», *Θησαυρίσματα* 25 (1995), σ. 274-318. Οι εκπρόσωποι των κατοίκων της Λευκάδας, η οποία, όπως είναι γνωστό, κατακτήθηκε από τους Βενετούς μαζί με την Πελοπόννησο κατά τον έκτο βενετοτουρκικό πόλεμο, αιτήθηκαν στον Morosini την ίδρυση Σιταποθήκης στην Αγία Μαύρα· η αίτησή τους εγκρίθηκε στις 7 Δεκεμβρίου 1686. Βλ. Κωνσταντίνος Γ. Μαχαιράς, *Η Λευκάς επί ενετοκρατίας, 1684-1797*, Αθήναι 1951 (φωτοανατύπωση, Πορεία, Αθήνα 2008), σ. 62.

6. Για τις βενετικές σιταποθήκες στην Κρήτη του όψιμου μεσαίωνα και της πρώιμης νεότερης εποχής, βλ. Δημήτριος Τσουγκαράκης, «Η σιτική πολιτική της Βενετίας στην Κρήτη τον 13ο-14ο αιώνα», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 3 (1990), σ. 333-388· Αγγελική Πανοπούλου, «Παρασκευή και πώληση ψωμιού στην πόλη του Χάνδακα (16ος-17ος

υπηρεσιών (*camere fiscali*) και από τις προσπάθειες σύνταξης εγχώριας νομοθεσίας (*statuto* και *leggi municipali*).⁷ Την ίδρυση σιταποθηκών ενέκρινε ο Morosini και στις αστικές κοινότητες Κορώνης, Μεθώνης και Ναβαρίνου, ενώ οι διάδοχοί του ενέκριναν αντίστοιχα αιτήματα στα Καλάβρυτα, τον Μυστρά, την Τριπολιτσά και την Καρύταινα.⁸

Για να αναλάβει κάποιος τα καθήκοντα του σιτοφύλακα (*fonticaro*) του Ναυπλίου –σύμφωνα πάντα με την απόφαση του Morosini– όφειλε πρώτα να παρουσιάσει εγγυήσεις χρηστής διαχείρισης (*pieggiarie*) και να εκλεγεί σε συνεδρίαση της κοινότητας με αυξημένη απαρτία $\frac{3}{4}$ των μελών της.⁹ Όπως και για τις υπόλοιπες υπηρεσίες της κοινότητας, έτσι και για τον πολίτη που θα εκλεγόταν στη θέση του υπαλλήλου της Σιταποθήκης, οριζόταν θητεία ενός έτους, την οποία ακολουθούσε ισάριθμος χρόνος αποχής από το λειτούργημα για τη διενέργεια λογιστικού ελέγχου (*contumacia*). Εκτός από τον διορισμό σιτοφύλακα, η απόφαση του Morosini έδινε στην κοινότητα τη δυνατότητα να διορίζει δύο αρτοποιούς (*fornari*), οι οποίοι θα προμηθεύονταν ως πρώτη ύλη για την παρασκευή άρτου

αι.)), *Άνθη χαρίτων*, επιμ. †Νικόλαος Παναγιωτάκης, Ελληνικόν Ινστιτούτον Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας, Ενετίσιν αχθή, σ. 465-495.

7. Για την ίδρυση και διοικητική εξέλιξη των οικονομικών υπηρεσιών του Μοριά, βλ. Σπύρος Θ. Τακτικός, «Δημόσιες οικονομικές υπηρεσίες στην Πελοπόννησο κατά τη β' βενετοκρατία (1689-1715). Οργάνωση και λειτουργία», *Θησαυρίσματα* 41-42 (2011-2012), σ. 139-171. Για τις προσπάθειες συγκρότησης εγχώριας νομοθεσίας, βλ. Gaetano Cozzi, «La politica del diritto della repubblica di Venezia nel regno di Morea (1687-1715)», *Diritto comune, diritto commerciale, diritto veneziano*, επιμ. Karin Nehlsen-von Stryk – Dieter Nörr, Centro tedesco di studi veneziani, Βενετία 1985, σ. 155-161· Gaetano Cozzi, «La repubblica di Venezia in Morea: un diritto per il nuovo regno (1687-1715)», *L'età dei lumi. Studi storici sul Settecento europeo in onore di Franco Venturi*, Jovene editore, Νάπολη 1985, σ. 739-789 (ανατύπωση στο: Gaetano Cozzi, *La società veneta e il suo diritto. Saggi su questioni matrimoniali, giustizia penale, politica del diritto, sopravvivenza del diritto veneto nell'Ottocento*, Fondazione Giorgio Cini, Βενετία 2000, σ. 267-310)· Claudio Povolo, «L'amministrazione della giustizia penale in una terra di conquista: Peloponneso, 1689-1715», *Diritto comune*, ό.π., σ. 163-181· Χρύσα Α. Μαλτέζου, «Και πάλι για το *Statuto per il Regno di Morea*», *Πρακτικά του Ε' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Άργος – Ναύπλιον 6-10 Σεπτεμβρίου 1995*, τ. Δ', Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, Αθήναι 1997, σ. 120-128.

8. Οι κάτοικοι της Πάτρας αιτήθηκαν τη δυνατότητα ίδρυσης Σιταποθήκης κατά το πρότυπο της Κέρκυρας με την εκλογή ενός σιτοφύλακα και δύο αρτοποιών, ωστόσο δεν περιελήφθη σχετική διάταξη στα *capitoli* της κοινότητας. Τα αιτήματα των Πατρών βλ. στο A.S.V., Senato, Dispacci, P.T.M., b. 569, filza 846, dispaccio αρ. 10 (6 Σεπτεμβρίου 1688), συνημμένο έγγραφο αρ. 1.

9. Προτιμήθηκε η απόδοση στην ελληνική γλώσσα του όρου *fondacaro* (στα βενετικά έγγραφα *fonticaro*, *fontegaro*) ως *σιτοφύλακας*: ο εργαζόμενος στη Σιταποθήκη με την ιδιότητα του αποθηκαρίου και διανομέα του σίτου.

σιτάρι αποκλειστικά από την αποθήκη της κοινότητας στην οποία υπάγονταν.

Το ίδιο έτος η Σύγκλητος της Βενετίας ανέθεσε στο τριμελές όργανο των συνδίκων καταστιχωτών του Βασιλείου του Μορέως την οικονομική και διοικητική αναδιοργάνωση της Πελοποννήσου. Οι τρεις καταστιχωτές, Domenico Gritti, Marino Michiel και Gerolamo Renier, επιφορτίστηκαν με το να καταγράφουν τα εγκαταλελειμμένα από τους Τούρκους ακίνητα της κτήσης και να προτείνουν τα κατάλληλα για δημόσια και κοινωφελή χρήση κτήρια, ώστε να μετατραπούν σε σιταποθήκες, αποθήκες προμηθειών πυρομαχικών και τροφίμων κ.ά.¹⁰ Ο καταστιχωτής Gritti, στην τελική Έκθεσή του προς το Κολλέγιο της Βενετίας (τον Ιανουάριο 1692) πρότεινε αόριστα την ίδρυση σιταποθηκών στην ύπαιθρο, ιδιαίτερα στις πιο γόνιμες περιοχές, όπου οι χωρικοί θα διευκολύνονταν να πωλούν μέρος της παραγωγής τους. Ωστόσο, τόσο ο Gritti όσο και ο έτερος καταστιχωτής Michiel δεν έκαναν καμία μνεία στις Εκθέσεις τους για ίδρυση σιταποθηκών στα αστικά κέντρα.¹¹

Τον Μάιο του 1693 ο έκτακτος προνοητής του Μοριά Alessandro Bon, έχοντας κληθεί για να αντιμετωπίσει την κρίση σιτοδείας που επί δύο μήνες έπληττε τη Μεσσηνία, παρατήρησε ότι, ενώ ο Morosini είχε αποφασίσει την ίδρυση Σιταποθήκης στην Κορώνη μια επταετία νωρίτερα –το 1686–, η απόφασή του αυτή δεν είχε υλοποιηθεί, με αποτέλεσμα την ανεπάρκεια σιτηρών και την εμφάνιση του λιμού.¹² Αφού οι βάσιμες αιτιάσεις περί διασπάθισης των κονδυλίων που είχαν διατεθεί, καταλάγιασαν με την περάτωση της κατασκευής της Σιταποθήκης, εξασφαλίστηκε η ορθή διαχείρισή της, εφόσον τέθηκε υπό την κοινή εποπτεία του έκτακτου προνοητή Pietro Duodo και του τοπικού προνοητή Κορώνης Giovanni Michele Pizzamano.¹³

10. Η οδηγία αυτή περιέχεται στις εντολές (*Commissioni*) που έλαβαν οι τρεις καταστιχωτές από τον δόγη στις 29 Νοεμβρίου 1687. Ο Σπυρίδων Π. Λάμπρος, «Τα Αρχεία της Βενετίας και η περί Πελοποννήσου έκθεσις του Μαρίνου Μικιέλ», *Ιστορικά μελετήματα*, εκ του Τυπογραφείου «Ο Παλαμήδης», εν Αθήναις 1884, σ. 183-186, σημ. 2, εξέδωσε πρόχειρα τις εντολές αυτές.

11. Την Έκθεση Gritti εξέδωσε ο Peter Topping, «Domenico Gritti's Relation on the Organization of Venetian Morea 1688-1691», *Μνημόσυνον Σοφίας Αντωνιάδη*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βενετία 1974, σ. 310-328, ειδικότερα σ. 325-326 (ανατύπωση στο Peter Topping, *Studies on Latin Greece, A.D. 1205-1715*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1977, αρ. ix).

12. Η κατασκευή Σιταποθήκης στην Κορώνη προβλεπόταν στην ιδρυτική απόφαση της αστικής κοινότητας (απόφαση του γενικού καπιτάνου Francesco Morosini, 7 Απριλίου 1686). Το κείμενό της βλ. στην κωδικοποίηση των συνδίκων επιθεωρητών A.S.V., Senato, Dispacci, P.T.M., b. 584, filza 869, ό.π., συνημμένο χ.αρ. με τίτλο «Coron» (άρθρα ix-x).

13. A.S.V., Senato, Dispacci, P.T.M., b. 577, filza 858, dispaccio αρ. 12 (27 Μαΐου 1693)· στο ίδιο, b. 569, filza 846, dispaccio αρ. 32 (24 Ιανουαρίου 1695).

Με αυτή την αφορμή ο Michiel ασχολήθηκε με τον εξορθολογισμό των διατάξεων που αφορούσαν εν γένει στις σιταποθήκες της Πελοποννήσου. Στις 23 Ιανουαρίου 1695 ο γενικός προνοητής εξέδωσε εγκύκλιο διαταγή με την οποία τροποποιούσε και συμπλήρωνε τις ισχύουσες διατάξεις που αφορούσαν στις κοινοτικές σιταποθήκες του Μοριά: καθόριζε τις καθ' ύλην αρμοδιότητες των σιτοφυλάκων και τις υποχρεώσεις τους για τη διαχείριση των σιτηρών· ανέθετε την εποπτεία και επιστασία των σιταποθηκών σε επιτροπές που αποτελούνταν από τους συνδίκους των κοινοτήτων και τους τοπικούς προνοητές· τέλος, ρύθμιζε τη διαδικασία για τη διανομή του σίτου στους ενδιαφερόμενους.¹⁴

Επειδή οι σιταποθήκες ήταν υπηρεσιακές μονάδες που υπάγονταν στις κατά τόπους αστικές κοινότητες, ο ρόλος των συνδίκων και των κοινοτικών συμβουλίων ήταν καταλυτικός. Ο πρεσβύτερος σύνδικος είχε *ex officio* αρμοδιότητα επί του ταμείου της Σιταποθήκης και συνεπικουρείτο από τον δεύτερο σε ηλικία σύνδικο. Το Συμβούλιο θα εξέλεγε τους σιτοφύλακες εκ των μελών του. Τόσο όμως οι κοινότητες όσο και οι υπηρεσίες τους εποπτεύονταν από τις βενετικές αρχές, δηλαδή από τους τοπικούς προνοητές των διαμερισμάτων ή των επαρχιών και, σε ανώτερο επίπεδο, από τον γενικό προνοητή του Μοριά.

Ο Michiel συμπλήρωσε τις διατάξεις του Morosini περί εκλογής σιτοφυλάκων, τα σχετικά με τον χρόνο της θητείας τους και την απαραίτητη καταβολή εγγυήσεων, μείωσε όμως τον αριθμό των δημόσιων αρτοποιιών από δύο σε έναν. Ο σιτοφύλακας θα έπρεπε να εκλέγεται αυστηρά για ένα ημερολογιακό έτος, μετά από το οποίο θα απείχε από άλλα λειτουργήματα για ισάριθμο χρόνο. Τέσσερις μήνες προτού λήξει η θητεία του, η κοινότητα θα εξέλεγε τον διάδοχό του. Συνεπώς, με το νέο σύστημα που εισήγαγε ο Michiel, ένας σιτοφύλακας θα συνέπιπτε με τον προκατόχό του κατά το πρώτο τρίτο της θητείας του, κατά το δεύτερο τρίτο θα υπηρετούσε στη Σιταποθήκη μόνος του και, κατά το τελευταίο τρίτο, θα συνυπηρετούσε με τον διάδοχό του. Το διάστημα αυτό, κατά το οποίο συνέπιπτε η θητεία δύο σιτοφυλάκων, θα γινόταν ο λογιστικός έλεγχος (δηλαδή το κλείσιμο ταμείου και η εξόφληση των λογαριασμών), ώστε να ακολουθήσει έπειτα η διαδικασία παράδοσης-παραλαβής της υπηρεσίας. Το πρόσωπο που θα επέλεγε το Συμβούλιο, δεν μπορούσε να αρνηθεί να αναλάβει τη θέση του σιτοφύλακα, ειδάλλως θα επιβαρυνόταν με πρόστιμο 500 ρεαλίων υπέρ της Σιταποθήκης και με αναστολή της ιδιότητας του μέλους του Συμβουλίου για την επόμενη δεκαετία. Ο *fonticaro* και ο σύνδικος-ταμίας της κοινότητας, εφόσον εμπλέκονταν στη διαχείριση του κεφαλαίου της Σιταποθήκης, υποχρεούνταν να προκαταβάλουν ένα ποσό ως εγγύηση, το οποίο θα οριζόταν από τον προνοητή.

14. Την εγκύκλιο διαταγή του Michiel βλ. στο ίδιο, συνημμένη απόφαση αρ. 4 (23 Ιανουαρίου 1695).

Επιπλέον, η εγκύκλιος του Michiel έθεσε διάφορες απαγορεύσεις για την αποφυγή οικονομικών ατασθαλιών. Ας αναφερθούν μερικές εξ αυτών: α) δεν επιτρεπόταν η υποψηφιότητα για τη θέση του σιτοφύλακα σε πρόσωπα συγγενή πρώτου βαθμού με τον σύνδικο-ταμία· β) τα κλειδιά της Σιταποθήκης θα φυλάσσονταν από τους συνδίκους και τον τοπικό προνοητή –αυτοί απαγορευόταν να τα εμπιστεύονται σε άλλο πρόσωπο, και οπωσδήποτε όχι στον σιτοφύλακα· γ) το κεφάλαιο της Σιταποθήκης προοριζόταν αποκλειστικά για την αγορά σιτηρών, συνεπώς δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για άλλες ανάγκες της κοινότητας· δ) τέλος, δεν επιτρεπόταν να πωλείται σίτος επί πιστώσει.

Το κύριο σώμα, βέβαια, της εγκυκλίου αφορούσε στην εσωτερική λειτουργία (*maneggio*) της υπηρεσίας. Για την προμήθεια σιτηρών, οι σύνδικοι της κοινότητας και ο σιτοφύλακας έπρεπε να συσχεφθούν με τον τοπικό προνοητή στο μέγαρο του τελευταίου και να συμφωνήσουν σε κοινή πρόταση. Κατά τη διάρκεια των συσκέψεων ο καγκελάριος όφειλε να τηρεί αναλυτικά πρακτικά σημειώνοντας τις απόψεις, τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα των μελών της επιτροπής της Σιταποθήκης. Τα έξοδα της προμήθειας όμως θα επιβάρυναν το ταμείο της Σιταποθήκης, οπότε, για να εκταμιευθεί το ποσό για την αγορά σίτου, έπρεπε πρώτα να συμφωνήσει το Συμβούλιο της κοινότητας, και μάλιστα με αυξημένη πλειοψηφία. Ο Michiel πρότεινε ως προσφορότερο για την αγορά προϊόντος τον μήνα Αύγουστο, όταν το σιτάρι βρισκόταν σε περίσσεια, οπότε ήταν σύνηθες να πωλείται ο σίτος σε καλή τιμή. Κάθε εισαγωγή σιτηρών στη Σιταποθήκη έπρεπε να συνοδεύεται από ένταλμα του προνοητή (*mandato di dispensa*), με την αναγραφή της τιμής και της ποιότητας του προϊόντος, στοιχεία που καταχωρίζονταν σε ιδιαίτερο βιβλίο των οικονομικών υπηρεσιών, με πίστωση στο όνομα του σιτοφύλακα. Ο τελευταίος θα χρεωνόταν το προϊόν σε δόσεις των 100 στάρων (περίπου 830 κιλών), ενώ για τη λήψη κάθε δόσης θα έπρεπε πρώτα να έχει λάβει σε μετρητά το ποσό από την πώληση της προηγούμενης παρτίδας.

Στα καθήκοντα του υπαλλήλου της Σιταποθήκης ανήκε και η φροντίδα για τη διατήρηση της ποιότητας των σιτηρών. Έτσι, ο *fonticaro* είχε την ευθύνη να ανοίγει τα σακιά με τους σπόρους, ώστε να αερίζονται στον δροσερό αέρα, προκειμένου να μην υφίστανται αλλοιώσεις από την υγρασία και τη δράση των εντόμων.¹⁵ Η διαδικασία αυτή έπρεπε να επιστατείται προσωπικώς από τους συνδίκους και τον προνοητή. Στην περίπτωση που παρατηρούσαν κίνδυνο φθοράς ή αλλοίωσης των σιτηρών, ο σιτοφύλακας και οι σύνδικοι υποχρεούνταν να το γνωστοποιήσουν στον προνοητή, για να ληφθούν άμεσα τα

15. Για τις μεθόδους αποθήκευσης δημητριακών, βλ. Σπύρος Ι. Ασδραχάς, «Η σταθερή των αγροτικών τεχνικών», *Ελληνική οικονομική ιστορία, ΙΕ'-ΙΘ' αιώνας*, επιμ. Σπύρος Ι. Ασδραχάς, τ. 1, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2003, σ. 206-208.

απαραίτητα μέτρα. Ενδιαφέρουσα είναι η ρήτρα του Michiel ότι, στη μάλλον απίθανη περίπτωση που ο προνοητής παρέβλεπε την ειδοποίηση των συνδίκων, τότε οι τελευταίοι έπρεπε να καταθέσουν εν ευθέτω χρόνω γραπτή αγωγή (*istanza*) στην Καγκελαρία της κοινότητας, ώστε, εφόσον η Σιταποθήκη υφίστατο ζημία, να αναλάμβανε ο προνοητής την αποζημίωσή της. Με αυτόν τον τρόπο ο προνοητής θα δεσμευόταν στην κοινότητα, αφού κατά τη λήξη της θητείας του απαιτείτο πιστοποιητικό (*fede*) των συνδίκων που να δηλώνει ότι ο τοπικός διοικητής δεν είχε πιστωθεί κοινοτικό χρέος, προκειμένου να μπορέσει να επανεκλεγεί. Μάλιστα, οριζόταν ότι, εάν οι σύνδικοι υπέγραφαν κατά παράβαση το πιστοποιητικό αυτό, θα μπορούσε ο οποιοσδήποτε να τους καταγγείλει για ψευδορκία, ακόμη και μέσω μυστικής καταγγελίας ή ανυπόγραφου σημειώματος (*denontia segretta, polizza*).

Το πρατήριο της Σιταποθήκης έπρεπε να ανοίγει σε καθημερινή βάση για την πώληση των σιτηρών στους ενδιαφερόμενους. Στο τέλος κάθε εβδομάδας ο σιτοφύλακας υποχρεούτο να καταθέτει τις εισπράξεις σε χρηματοκιβώτιο (*cassa sive scrigno*), στο οποίο φυλασσόταν το αποθεματικό κεφάλαιο της υπηρεσίας.¹⁶ Οι εισπράξεις αυτές προορίζονταν αποκλειστικά για τις ανάγκες του επισιτισμού. Η τιμή πώλησης του σίτου, όπως είναι εύλογο, δεν θα μπορούσε να είναι μικρότερη του κόστους προμήθειάς του, συν τα έξοδα συντήρησής του, ώστε να διαφυλάσσεται ακέραιο το αποθεματικό κεφάλαιο. Έτσι, καθορίστηκαν οι απολαβές του σιτοφύλακα στα τέσσερα σολδία ανά στάρο, τα οποία θα προέρχονταν από αύξηση στην τιμή τού προς πώληση στους αρτοποιούς σίτου. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα πληρώνονταν και τα υπόλοιπα έξοδα συντήρησης του σιταριού, αφού το αρχικό κεφάλαιο της Σιταποθήκης έπρεπε να διατηρείται πάντα σταθερό και ακέραιο.

Ειδική μέριμνα ελήφθη για το υπόλοιπο παλαιού σίτου που ενδεχομένως υπήρχε στη Σιταποθήκη κατά την παραλαβή της νέας εσοδείας. Έτσι, ο Michiel όρισε να κρίνεται από τους συνδίκους το προς απόσυρση σάπιο σιτάρι, να διανέμεται στους κατοίκους με γραπτό δελτίο (*comparto*) και να αντικαθίσταται εντός μηνός με νέο προϊόν, αρίστης ποιότητας. Επίσης, ο Βενετός αξιωματούχος έλαβε πρόνοια για την περίπτωση που θα ενέσκηπτε στην πόλη σιτοδεία.¹⁷ τότε η Σιταποθήκη θα αναλάμβανε να προμηθεύσει με τα αποθέ-

16. Το χρηματοκιβώτιο αυτό θα άνοιγε με τρία διαφορετικά κλειδιά, απαιτούσε δηλαδή για κάθε συναλλαγή την ταυτόχρονη παρουσία του προνοητή και των δύο συνδίκων της κοινότητας.

17. Ο κίνδυνος της σιτοδείας ελλόχευε διαρκώς, δεδομένου ότι το κλίμα ήταν ασταθές και ο πληθυσμός της πόλης του Ναυπλίου αυξανόταν· κατά συνέπεια, η ανάγκη λειτουργίας Σιταποθήκης καθίστατο επιτακτική. Ας σημειωθεί ότι στην απογραφή του 1696 η πόλη μετρούσε 3.484 ψυχές, ενώ το 1700 ο πληθυσμός ανήλθε στους 5.915 (δηλαδή 1.730 οικογένειες). Μαζί με τους κατοίκους των προαστίων ο πληθυσμός τον οποίο καλείτο να

ματά της τους κατόχους δελτίου αγοράς σίτου, ενώ ο δεύτερος σε ηλικία σύνδικος θα λάμβανε ανά χείρας το αντίτιμο σε μετρητά χρήματα που με τη σειρά του θα κατέθετε στο ταμείο της Σιταποθήκης. Λόγω του έκτακτου γεγονότος, ο σύνδικος-ταμίας αποκτούσε τη δυνατότητα να καταγράφει το ποσό αυτό *ad summum*, σε βάθος ενός μήνα.

Με βάση τα ανωτέρω συμπεραίνεται ότι α) με αυτό το σύστημα η κοινότητα είχε το μονοπώλιο του σίτου· β) για τη λιανική πώληση χρειαζόταν άδεια από την τοπική διοίκηση· γ) ο άρτος φορολογείτο με εισφορά υπέρ της Σιταποθήκης.

Σύμφωνα με τη γραφειοκρατική πρακτική της βενετικής διοίκησης, η εγκύκλιος Michiel προέβλεπε τον τρόπο τήρησης των διαχειριστικών βιβλίων της υπηρεσιακής μονάδας. Ένα *libro del fontico* θα φυλασσόταν στην τοπική οικονομική υπηρεσία, στο οποίο θα καταχωρίζονταν τα έσοδα και τα έξοδα της Σιταποθήκης, καθώς και το σύνολο του κεφαλαίου της, κατά προτίμηση στην ιταλική γλώσσα. Ο σύνδικος-ταμίας με τον σιτοφύλακα είχαν την υποχρέωση να προχωρούν ανά τρίμηνο σε κλείσιμο λογαριασμών, ειδιάλλως κινδύνευαν να αποπεμφθούν με την κατηγορία της διασπάθισης του δημοσίου χρήματος. Τέλος, οι πιστώσεις των σιτοφυλάκων θα καταχωρίζονταν στο βιβλίο-ημερολόγιο (*giornale*) της οικονομικής υπηρεσίας, ακριβώς όπως συνέβαινε και με τους υπόλοιπους πιστωτές του δημοσίου. Στη συνέχεια, με βάση τα διαχειριστικά βιβλία, τα αρμόδια όργανα θα διενεργούσαν λογιστικό έλεγχο. Οι τοπικοί προνοητές όφειλαν να αναφέρουν εγγράφως στον γενικό προνοητή του Μοριά κάθε αλλαγή προσώπων στη λειτουργία της υπηρεσίας, καθώς και να αποστέλλουν σε τακτά διαστήματα τον απολογισμό του ταμείου της (*saldo di cassa*), ενημερωμένο με σημειώσεις και άλλες παρατηρήσεις αναφορικά με την πλήρη εφαρμογή των διατάξεων.

Όπως προαναφέρθηκε, εκτός από τον σιτοφύλακα η κοινότητα είχε τη δυνατότητα να εκλέγει και έναν δημόσιο αρτοποιό (*publico fornaro*), ο οποίος θα αναλάμβανε να πλάθει ψωμί αποκλειστικά με σιτάρι από τη Σιταποθήκη της κοινότητας. Ο αρτοποιός θα παραλάμβανε την πρώτη ύλη κατόπιν εντολής προσυπογεγραμμένης από τον προνοητή και τον δεύτερο σύνδικο, και θα την πλήρωνε σε προκαθορισμένη τιμή με μετρητά. Προσδιορισμένη θα ήταν και η τιμή πώλησης του παραγόμενου άρτου στους πάγκους (*pane a scaffa*), με τη διατίμηση (*calamiero*) που θα συνέτασσε ο προνοητής σε συνεργασία με τους συνδίκους. Πρόκειται για έλεγχο επί των τιμών –*πλαφόν* με

εξυπηρετήσει η Σιταποθήκη, υπολογίζεται το 1700 σε 6.559 άτομα (1.952 οικογένειες)· βλ. Εντυχία Δ. Λιάτα, *Το Ναύπλιο και η ενδοχώρα του από τον 17ο στον 18ο αι.: οικιστικά μεγέθη και κατανομή της γης*, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 2002, σ. 111-117.

σημερινούς όρους—, ένα μέτρο οικονομικής πολιτικής για την προστασία των χαμηλών στρωμάτων από κερδοσκοπικά φαινόμενα.¹⁸ Στην τιμή του ψωμιού μετακυλίωνταν και τα έξοδα διαχείρισης της Σιταποθήκης, έτσι ώστε να καθίσταται κατ' ουσίαν μια αυτοχρηματοδοτούμενη υπηρεσία.

Τέσσερις μήνες μετά την εγκύκλιο διαταγή του για τη διαχείριση των σιταποθηκών (30 Μαΐου 1695), ο Michiel προχώρησε στην έκδοση διοικητικής πράξης, σε εφαρμογή προηγούμενης απόφασης της Συγκλήτου της 23ης Δεκεμβρίου του περασμένου έτους.¹⁹ Η απόφαση αυτή προέκυψε από αίτημα των συνδίκων της κοινότητας της Ρωμανίας να τους παραχωρηθεί η επικαρπία του χωριού Λάλουκα—στην πεδιάδα του Άργους—, ούτως ώστε να μπορέσουν αφενός να οικοδομήσουν κτήριο για την έδρα του Συμβουλίου και αφετέρου να συγκεντρώσουν το απαραίτητο κεφάλαιο για την έναρξη της λειτουργίας της Σιταποθήκης. Αντ' αυτού, ο γενικός προνοητής έκρινε ότι οι ανάγκες της κοινότητας των Αναπλιωτών μπορούσαν να καλυφθούν με την παραχώρηση του προσφάτως θεσπισμένου μονοπωλίου του καφέ, αποζημιώνοντας πρώτα τον κατά το τελευταίο εξάμηνο ενοικιαστή του μονοπωλίου αυτού.²⁰ Μεταξύ άλλων, ο Βενετός αξιωματούχος δήλωσε στους συνδίκους ότι έπρεπε να επισπεύσουν τη διαδικασία για τη λειτουργία της Σιταποθήκης, όπως είχε ορίσει στην προηγούμενη εγκυκλιό του. Ωστόσο, τόσο η εγκύκλιος διαταγή όσο και η τελευταία αυτή πράξη του Michiel περιείχαν ασάφειες ή άφηναν περιθώρια για ατασθαλίες.

Τρίاميς χρόνια αργότερα, στις 14 Δεκεμβρίου 1698, ο γενικός προνοητής του Μοριά Francesco Grimani προέβη στην αναθεώρηση των δύο προη-

18. Ένα σημείωμα του Agostin Sagredo, γενικού προνοητή θαλάσσης, για τις τρέχουσες τιμές διάφορων τροφίμων που διακινούνταν στο Ναύπλιο, εκδόθηκε στο *Ελληνική οικονομική ιστορία*, ό.π., τ. 2, *Τεκμήρια*, επιμ. Ευτυχία Δ. Λιάτα, Αθήνα 2003, σ. 394, όπου αναφέρεται ότι στις 17 Μαρτίου 1712 το στρογγυλό καρβέλι λευκού ψωμιού (*pane tondo*) 19-24 ουγκιών πωλείτο στα τέσσερα σολδία, ενώ η μακρόστενη φρατζόλα (*pane a cornetti*) των οκτώ ουγκιών στα δύο σολδία. Για τα έγγραφα βενετικών διατιμήσεων στον άρτο, βλ. Ivo Mattozzi, «Il politico e il pane a Venezia (1570-1650). Le tariffe dei calmieri: semplici proutuari contabili o strumenti di politica annonaria?», *Studi veneziani* n.s. 7 (1983), σ. 197-220.

19. A.S.V., Senato, Dispacci, P.T.M., b. 569, filza 846, dispaccio αρ. 42 (3 Ιουνίου 1695), συνημμένη απόφαση αρ. 2 (30 Μαΐου 1695).

20. Το εμπόριο του καφέ από Βενετούς εμπόρους άρχισε μόλις 14 χρόνια νωρίτερα, το 1681. Στο Ναύπλιο μνημονεύεται ένα κατάστημα πώλησης καφέ το έτος 1700, στο ισόγειο του μεγάρου της αστικής κοινότητας, το οποίο όμως δεν προσέφερε τα αναμενόμενα κέρδη· βλ. Sirlol Anne Davies, *The Fiscal System of the Venetian Peloponnese: The Province of Romania 1688-1715*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο του Birmingham, 1996, σ. 182.

γούμενων αποφάσεων του Michiel, εκδίδοντας διάταγμα σχετικό με την οικονομική διαχείριση της κοινότητας του Ναυπλίου.²¹ Αφορμή για την κίνηση αυτή υπήρξε το πόρισμα ελέγχου που διενήργησε στην κοινότητα ο ρέκτορας της Ρωμανίας Antonio Minio, σύμφωνα με το οποίο η κοινότητα όχι μόνο δεν είχε προχωρήσει ως τότε στην οικοδόμηση κτηρίου για τις συνεδριάσεις του Συμβουλίου της, αλλά δεν είχε εξοικονομήσει ούτε το απαραίτητο για τη λειτουργία της Σιταποθήκης κεφάλαιο· καταχρώμενη τη διάταξη περί εκτάκτων εξόδων ξόδευε αλόγιστα τις αποταμιεύσεις της.

Μετά από εξουσιοδότηση του γενικού καπιτάνου Giacomo Corner (ήδη από τις 27 Νοεμβρίου του ίδιου έτους), ο Grimani διέταξε ότι στο εξής οι αποφάσεις του Συμβουλίου για έκτακτα έξοδα θα πρέπει να λαμβάνονται με αυξημένη πλειοψηφία, προσδιορίζοντας ότι ως «έκτακτα» θα νοούνται όσα έξοδα δεν αφορούν στην οικοδόμηση του κοινοτικού μεγάρου και της Σιταποθήκης, στη μίσθωση υποζυγίων, στην αποστολή υπηρεσιακής αλληλογραφίας και στον μισθό των κατώτερων υπαλλήλων (*fanti*). Απαίτησε τη συνέχιση των εργασιών ανέγερσης του κτηρίου της κοινότητας, σε οικόπεδο και με χρηματοδότηση που είχαν παραχωρηθεί ενάμισι χρόνο νωρίτερα (με διάταγμα της 22ας Ιουνίου 1697) και προσδιόρισε ως χρόνο περάτωσης του έργου το διάστημα πριν από την επόμενη συγκομιδή. Το σχέδιο του κτηρίου περιελάμβανε, εκτός από την αίθουσα συνεδριάσεων του Συμβουλίου, αποθήκες για τη φύλαξη των σιτηρών, το πρατήριο της Σιταποθήκης για την καθημερινή διανομή του σίτου και, τέλος, ισόγεια καταστήματα που θα ενοικιάζονταν για την ενίσχυση των εισοδημάτων της κοινότητας.

Επειδή ο Grimani έκρινε ότι δεν θα ήταν εφικτή η συγκέντρωση του απαραίτητου κεφαλαίου σίτου κατά την έναρξη λειτουργίας της Σιταποθήκης, αποφάσισε να παραχωρηθεί κρατική επιδότηση στην κοινότητα με μεγάλη ποσότητα προϊόντος. Κατόπιν, ο ρέκτορας με τους συνδίκους θα αναλάμβαναν να μειώνουν σταδιακά την τιμή αγοραπωλησίας του σίτου και να αναρτούν τιμολόγιο (*tabella*) με την αντίστοιχη αξία του στο πρατήριο της Σιταποθήκης. Αυτό θα δημιουργούσε το κίνητρο στους αγρότες να καταθέτουν μέρος της παραγωγής τους εκεί και να αποπληρώνονται στην εμπορική αξία του προϊόντος μετά από διάστημα δύο μηνών. Τέλος, ο Grimani με το διάταγμα αυτό επέτρεπε στους δημόσιους αρτοποιούς να προμηθεύονται την πρώτη ύλη στην ίδια τιμή, ώστε, μεταφέροντας στο ψωμί που πωλούσαν το κόστος συντήρησης της Σιταποθήκης, να μην ανταγωνίζονται τους υπόλοιπους αρτοποιούς του Ναυπλίου.

Τον Ιούνιο του επόμενου έτους, όταν δηλαδή έφτασε η προβλεπόμενη

21. Το διάταγμα Grimani περιλαμβάνεται αυτούσιο στο τεύχος της κωδικοποίησης των *capitoli di Romania* (A.S.V., Senato, Dispacci, P.T.M., b. 584, filza 869, ό.π.).

ημερομηνία περάτωσης του μεγάρου της κοινότητας, το έργο δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί. Κατά συνέπεια, ο Grimani σύστησε εξαμελή επιτροπή από σημαίνοντα στελέχη της κοινότητας, η οποία θα είχε ως αντικείμενο την επίβλεψη των δαπανών για την ανέγερση του κτηρίου.²² Ένας από τους επιτρόπους (*deputati*) θα αναλάμβανε θέση θεματοφύλακα (*depositario*) του ταμείου δαπανών και θα συνεργαζόταν με τον εργολάβο (*capo d'opera*) για την πληρωμή των υλικών και των εργατών.

Όντας στην Τριπολιτσά ο Grimani, έναν χρόνο αργότερα (στις 31 Ιουλίου 1700), πληροφόρησε τη Σύγκλητο για την αναγκαιότητα εφαρμογής των αποφάσεων ίδρυσης δημόσιων σιταποθηκών και στις υπόλοιπες κοινότητες του Μοριά, οι οποίες θα λειτουργούσαν σύμφωνα με τα ισχύοντα στην Κορώνη και το Ναύπλιο.²³ Η χρηματοδότηση και το αρχικό κεφάλαιό τους μπορούσαν να καλυφθούν από τα έσοδα που αποκόμιζαν οι κοινότητες βάσει των παραχωρήσεων δημοσίων ακινήτων.

Το φθινόπωρο του 1701, ο Grimani κατέθεσε στο Κολλέγιο την τελική Έκθεσή του.²⁴ Σε αυτήν επανέλαβε την ανάγκη ίδρυσης σιταποθηκών στις υπόλοιπες πόλεις της Πελοποννήσου, επισημαίνοντας το ναυπλιακό πρότυπο, και περιέγραψε το υπό κατασκευή μέγαρο της κοινότητας που θα περιελάμβανε την αποθήκη και το πρατήριο του *fontico*: το οικοδόμημα είχε πέτρινη πρόσοψη που χωριζόταν σε τρεις ζώνες: στο ισόγειο υπήρχε στοά (*loggia*) και πάνω της αναπτύσσονταν δύο όροφοι, ο πρώτος εκ των οποίων θα εξυπηρετούσε τις συνεδριάσεις του Συμβουλίου της κοινότητας.²⁵

Η αναχώρηση του Grimani συνέπεσε με την άφιξη στην Πελοπόννησο των τριών συνδίκων επιθεωρητών του Βασιλείου του Μορέως –Anzolo Morosini, Giacomo Minio και Vincenzo Grimani–, οι οποίοι εστάλησαν στην κτήση με σκοπό να συμπληρώσουν και να ολοκληρώσουν το έργο της διοικητικής και οικονομικής αναδιοργάνωσης. Οι αξιωματούχοι αυτοί ανέλαβαν, μεταξύ άλλων, να αναθεωρήσουν και να κωδικοποιήσουν τις επί των κοινοτήτων κείμενες διατάξεις.²⁶ Στο νέο καταστατικό της κοινότητας της Ρωμανίας, του

22. Την απόφαση του Grimani (5 Ιουνίου 1699) βλ. στο A.S.V., Archivio Grimani ai Servi, b. 49, βιβλίο 133, φ. 188r-v (= 192r-v νέα αρ.).

23. A.S.V., Senato, Dispacci, P.T.M., b. 572, filza 850, dispaccio ap. 95 (31 Ιουλίου 1700).

24. Την Έκθεση του Grimani εξέδωσε ο Σπυρίδων Π. Λάμπρος, «Εκθέσεις των βενετών προνοητών της Πελοποννήσου εκ των εν Βενετία αρχείων εκδιδόμενα», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 5/19 (1899), σ. 448-532, εδώ σ. 489.

25. Για την αρχιτεκτονική των βενετικών σιταποθηκών στο Stato da Mar, βλ. Ennio Concina, *Fondaci. Architettura, arte e mercatura tra Levante, Venezia e Alemagna*, Marsilio, Βενετία 1997.

26. A.S.V., Senato, Dispacci, P.T.M., b. 584, filza 869, ό.π.

1703, τροποποιήθηκαν οι διατάξεις που αφορούσαν αφενός στις εγγυήσεις του νεοεκλεγέντος σιτοφύλακα και αφετέρου στην επέκταση του ασυμβίβαστου της θέσης του *fonticaro* για πρόσωπα που είχαν συγγένεια με τον σύνδικο-ταμία, τόσο εξ αίματος όσο και εξ αγχιστείας, μέχρι δεύτερου βαθμού. Ακόμη, ο σύνδικος-ταμίας είχε τη δυνατότητα να καταχωρίζει τις συναλλαγές στο βιβλίο της Σιταποθήκης στην ελληνική γλώσσα και οι καταχωρίσεις του θα μεταφράζονταν σε ξεχωριστό βιβλίο από άτομο που θα όριζε ο προνοητής για τον σκοπό αυτό. Τέλος, μια νέα διάταξη μετέβαλε το καθεστώς των δημόσιων αρτοποιών, αφού πλέον η Σιταποθήκη απέκτησε τη δυνατότητα να διανέμει και άλευρα, ενώ ορίστηκε ότι μόλις καλυπτόταν επαρκώς η πόλη του Ναυπλίου με ψωμί από το μονοπώλιο του άρτου, η κοινότητα θα μπορούσε να εκλέγει έναν επιπρόσθετο αρτοποιό (*pistore*), να γίνονται δηλαδή συνολικά δύο, όπως είχε προβλέψει ο Morosini στην ιδρυτική απόφαση.

Η κατασκευή του κτηρίου της κοινότητας και της Σιταποθήκης άργησε να ολοκληρωθεί. Στις 24 Ιουνίου 1707, οι έξι επιβλέποντες (*soprastanti*) του έργου (Σπυρίδων Περούλης, Δ[ομήνικος] Γάσπαρης, Αγγελής Πανάρετος, Giuseppe Gianchi, Νικολός Θεοτόκης και Μανόλης Κικαλιώτης), με την παρουσία των συνδίκων της κοινότητας (Giuseppe Pelotti, Μιχάλη Πλατυπόδη και Gianfrancesco de Gioia) προχώρησαν στη σύνταξη συμφωνητικού με τους πρωτομάστορες, Γιωργάκη Σφοντύλη, Σπυρίδωνα Μανόλη, Παναγιώτη Καρκαβέλα και Αγγελή Κακάσιο, για την περάτωση της οικοδομής.²⁷ Το συμφωνητικό όριζε στους οικοδόμους να καλύψουν τις επιφάνειες του κτηρίου με καλής ποιότητας επίχρυσμα, να κτίσουν τους διαχωριστικούς τοίχους στο εσωτερικό και να τοποθετήσουν κουφώματα στα παράθυρα, τόσο στο ισόγειο όσο και στον όροφο της αίθουσας του Συμβουλίου. Η πληρωμή τους συμφωνήθηκε στα 120 ρεάλια, καθώς επίσης και ένα βαρέλι κρασί και ένα ευνούχισμένο πρόβατο (*castrà*), που ενδεχομένως θα καταναλώνονταν σε γιορτή μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής. Φαίνεται όμως ότι για ακόμη μια φορά παρουσιάστηκε κάποιο κώλυμα στην περάτωση του έργου.

Το επόμενο έτος (στις 10 Μαρτίου 1708), οι σύνδικοι της Ρωμανίας έστειλαν αίτηση στον Grimani, που τότε είχε προαχθεί στο αξίωμα του γενικού προνοητή θαλάσσης, η οποία αφορούσε σε χρέος του ταμείου της Σιταποθήκης.²⁸ Από την αίτηση των συνδίκων φαίνεται ότι η Σιταποθήκη έλαβε προκαταβολικώς σιτηρά από τους χωρικούς σε μεγαλύτερη ποσότητα απ' όσο συνηθιζόταν, με αποτέλεσμα το ταμείο να μην μπορεί να αντεπεξέλθει στις

27. Αντίγραφο του συμφωνητικού κοινοποίησαν οι σύνδικοι στον γενικό προνοητή θαλάσσης Grimani, στην ελληνική γλώσσα και σε ιταλική μετάφραση, στις 19 Ιουλίου 1707· βλ. A.S.V., Archivio Grimani ai Servi, b. 37, filza 95, φ. 72r-74v.

28. Την αίτηση των συνδίκων βλ. στο ίδιο, φ. 9r.

πληρωμές, έως ότου πωληθεί το προϊόν. Οι σύνδικοι, λοιπόν, ζήτησαν από τον ανώτατο αξιωματούχο να τους δώσει την άδεια να παρατείνουν την αποπληρωμή του χρέους προς τους χωρικούς για δύο μήνες περίπου, δηλαδή μέχρι το τέλος του Μαΐου του 1708.

Έπειτα από δυόμισι χρόνια (το φθινόπωρο του 1710), σε αναφορά του προς τη Σύγκλητο ο γενικός προνοητής του Μορέως Marco Loredan δήλωσε ότι, εφόσον το φρούριο του Ναυπλίου ήταν απόρθητο, το μόνο ενδεχόμενο παράδοσής του θα ήταν από ενσκήπτοντα λιμό μετά από πολιορκία. Για τον λόγο αυτό όμως, οι τρεις σύνδικοι επιθεωρητές είχαν επισημάνει τη σπουδαιότητα της ύπαρξης Σιταποθήκης και επέσπευσαν τη διαδικασία ίδρυσής της. Παρ' όλα αυτά, κατά τη θητεία του Loredan το έργο παρέμεινε σε εκκρεμότητα «ακολουθώντας τη συνήθη μοίρα των καλύτερων αποφάσεων που καταλήγουν να ατονούν και να παραμελούνται από την αδιαφορία».²⁹ Έτσι, ο Loredan φρόντισε να ενθαρρύνει τους *cittadini* του Ναυπλίου για επανέναρξη των οικοδομικών εργασιών προς ολοκλήρωση του κτηρίου.

Η ίδια αδιαφορία, βέβαια, έπληττε και τις άλλες πόλεις της Πελοποννήσου. Έτσι, τέσσερα έτη αργότερα, λίγο καιρό πριν ξεσπάσει ο τελευταίος βενετοτουρκικός πόλεμος και απολεσθεί το Ναύπλιο, ο Agostino Sagredo αναφέρθηκε στην Έκθεσή του για ακόμη μία φορά στη μη υλοποίηση των αποφάσεων των προκατόχων του περί ίδρυσης σιταποθηκών.³⁰ Όμως «με την κακή αυτή μοίρα, που τυχαίνει συνήθως στους καλούς κανονισμούς μόλις αναχωρούσε αυτός που τους θέσπιζε, δεν κατάφερναν ποτέ να εκτελεστούν». Ο Sagredo ανέφερε ότι ενόσω ευρισκόταν στο Ανάπλι, πέτυχε την επανέναρξη της διαδικασίας ολοκλήρωσης του κοινοτικού κτηρίου και κάλυψης του υφιστάμενου ελλείμματος της Σιταποθήκης. Έλπιζε ότι ο διάδοχός του στο αξίωμα του γενικού προνοητή θαλάσσης θα μπορούσε να προωθήσει τις διαδικασίες ίδρυσης σιταποθηκών στις άλλες πόλεις του Μοριά, όπου οι κοινότητες είχαν επαρκή εισοδήματα. Στην πράξη, τίποτε από όλα αυτά δεν θα ήταν πια εφικτό. Ο αργοκίνητος γραφειοκρατικός μηχανισμός της Βενετίας, σε συνδυασμό με τοπικές ανάγκες που δεν θα μπορούσαν να παραμεριστούν, συντέλεσαν στην τελική ματαίωση του εγχειρήματος της –τόσο αναγκαίας για τον πληθυσμό– ναυπλιακής Σιταποθήκης. Το έργο έμεινε μετέωρο, ενώ η Γαληνοτάτη παρακολουθούσε την απώλεια των βάσεων της, της μιας πίσω από την άλλη, στο Regno di Morea.

29. A.S.V., Senato, Dispacci, P.T.M., b. 574, filza 854, dispaccio αρ. 27 (8 Οκτωβρίου 1710).

30. Την Έκθεση του Sagredo (20 Νοεμβρίου 1714) εξέδωσε ο Λάμπρος, «Εκθέσεις των βενετών προνοητών», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 5/20 (1900), σ. 736-765, εδώ σ. 754.

SPYROS TH. TAKTIKOS

THE PUBLIC GRANARY OFFICE IN VENETIAN NAFPLIO
(LATE 17TH TO EARLY 18TH C.)

This paper presents the repeated attempts of the general governors of Peloponnese to establish a public granary office (*fondaco*) in the city of Nafplio, during the second period of Venetian domination (1686-1715). According to the governors' decrees, the granary office would have been the Greek community's warehouse, where local reserves of grains could be stored in order to be sold at low prices or given away in case of dearth. Drawing on anecdotal evidence from the State Archives of Venice, this study focuses on the duties and responsibilities of the granary officers, detailing the functions of the office, as well as the way the grain supply would have been acquired, maintained and distributed to bakers and civilians. It also describes the attempts to construct the building that would serve as a seat for the Community Council, in which the granary office would also be accommodated. Finally, it looks into the reasons why the Venetian attempts failed, placing them in the context of a general failure to organize this short-lived possession of the *Serenissima*.